

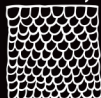
Nepla nuotas

Dalia
Leinartė

gyven imas

Šeima
sovietmečio
Lietuvoje

aukso žuvis

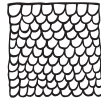

Dalia Leinartė

Neplanuotas gyvenimas
Šeima sovietmečio Lietuvoje

aukso žuvis

Vilnius, 2022

Leidinį parėmė:

Mokslo studija

Redaktorė Edita Šatkauskienė

Korektorė *Ne atbula ranka*

Dizainerė Miglė Vasiliauskaitė

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt.

Šį kūrinį, esantį bibliotekose, mokslo įstaigų bibliotekose, muziejuose ar archyvuose, draudžiama mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

© Dalia Leinartė, tekstas, 2022

© Miglė Vasiliauskaitė, viršelis, 2022

© Leidykla „Aukso žuvis“, 2022

ISBN 978-609-8120-89-9

Turinys

Įvadas | 7

I. Sovietinė šeimos politika | 12

Lyčių lygybės pradžia | 14

LKP (b) CK Darbo tarp moterų skyrius | 19

Moterų darbo barai | 26

Vyrų, moterų ir klasių konfliktas | 30

Lyčių lygybės pabaiga | 33

Teisiniai paramos šeimai pagrindai | 36

Parama nepasiturinčių šeimų ir neįgaliems vaikams | 42

Parama šeimai 8–9 dešimtmečiuose | 46

Valstybinių pašalpų daugiavaikėms ir vienišoms motinoms valdyba | 50

Planai ir darbai | 54

Pašalpų mokėjimas: nesusipratimai ir grobstymas | 59

Painiava dėl vienišų motinų | 63

Pasiekimai ir laimėjimai pagal sovietinę statistiką | 68

VPDVM valdybos uždarymas | 71

II. Santuoka | 76

Kaip sukurti socialistinę šeimą | 78

Šeimos kodeksai ir santuokos registravimas | 80

Kova prieš bažnytinę santuoką | 84

Vedusiųjų visuomenė | 91

Meilė ir romantika | 96

Bolševikinis eksperimentas | 100

„Tikra“ (sovietinė) meilė | 102

Seksualinė revoliucija | 117

Santuokos motyvai | 122

III. Skyrybos | 132

Teismai, teisėjai, statistika | 136

Nedarnaus gyvenimo priežastys | 150

Okupacija ir teroras | 152

Bažnytinė santuoka ir bigamija | 153

Smurtas, alkoholizmas, neištikimybė | 157

Ideologiniai skyrybų motyvai | 165

Anytos ir uošvienės | 167

Tėvystės nustatymas | 170

Gyvenimas po skyrybų | 176

Pavardės keitimas | 178

Finansiniai įsipareigojimai | 178

Turto dalybos | 180

IV. Tėvai ir vaikai | 188

Valstybė ir vaikų priežiūra | 190

Ideali šeima | 192

Šeima ir darbas | 193

Mokyklos-internatai, vaikų namai ir savaitiniai darželiai | 196

Dieniniai lopšeliai ir darželiai | 203

Būti mama | 206

Vaikai su raktu ant kaklo | 210

Vaikai prižiūri vaikus | 212

Dirbančios namų šeimininkės | 213

Neįprastos strategijos | 216

Vaikai tarp konfliktuojančių tėvų | 220

Tėvų skyrybos | 224

Alimentų išieškojimas | 227

V. Namai | 234

Sukurti namus | 236

Chruščiovinė estetika | 246

Materialinė gyventojų padėtis | 248

Gražios ir patogios buties paieškos | 254

Neformalus buitinių problemų sprendimas | 260

Skundai ir prašymai sovietinėje kasdienybėje | 264

Pabaigos žodis | 276

Literatūra ir šaltiniai | 282

Ivadas

Šios knygos idėja gimė rengiant studiją apie sovietmečio patirtis „Prijaukintos kasdienybės, 1945–1970 metai: biografiniai Lietuvos moterų interviu“ (2007). Ne vienus metus imant interviu darėsi akivaizdu, kad atsiminimai apie šeiminių gyvenimą užima menką vietą respondenčių gyvenimo naratyvuose. Ši aplinkybė stebino, nes sovietinėje valstybėje moterys buvo atsakingos už namų ūkį ir šeimai skyrė daug laiko. Pauzių ir nerišlaus pasakojimo apie santuoką nebuvo galima paaiškinti atminties stoka, nenoru kalbėti ar traumine patirtimi. Priešingai, respondentės detalai prisimindavo tragiškus pokario metus, tremtį, nepriteklių. Jos taip pat vaizdingai ir gyvai pasakojo apie politinius įvykius Gorbačiovo pertvarkos metais. Tačiau vargiai galėjo prisiminti savo pačių vedybinį gyvenimą. Kodėl sovietmetį išgyvenusių moterų atsiminimai apie šeimą blankūs, fragmentiški ir menkai individualizuoti? Tai klausimai, į kuriuos mėginama atsakyti šios knygos skyriuose. Monografijoje teigiama, kad valstybė reguliavo daugumą privataus gyvenimo aspektų, palikdama menką erdvę individualioms šeimos narių iniciatyvoms ir bendram šeimos laikui. Tad kokia buvo sovietinė šeimos politika, ideologija ir eilinės šeimos kasdienybė?

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjunga okupavo nepriklausomą Lietuvos Respubliką, o po dviejų dienų įvedė Raudonąją armiją į kitas dvi Baltijos šalis – Latviją ir Estiją. Po Baltijos šalių aneksijos prasidėjo masinis gyventojų trėmimas ir kalinimas. Iš viso į Sovietų Sąjungos gilumą iš Lietuvos ištremta 131 600 civilių, iš kurių kas dešimtas buvo vaikas. Į tremiamų asmenų sąrašus būdavo įtraukiamos ištisos šeimos: kūdikiai, moterys ir senoliai. Vien 1941–1953 m. iš Lietuvos išvežta daugiau kaip 50 tūkst. moterų ir 39 tūkst. vaikų, o 1951-ųjų spalio 2-ąją per vieną naktį deportuotos 3992 lietuvių šeimos (15 041 žmogus). 156 tūkst. Lietuvos gyventojų buvo nuteisti ir maždaug kas dešimtas GULAG kalinys buvo lietuvis. Drauge su motinomis neretai kalėjo ir jų mažamečiai vaikai. 1946–1952 m. vien Šilutės lageryje su motinomis buvo uždaryta 620 vaikų, iš jų 194 ten ir gimė.¹

¹ *Lietuva 1940–1990 m.*, red. koleg. Arvydas Anušauskas, Arūnas Bubnys ir kt., Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 288–289.

Karą lydėjo viena baisiausių Lietuvos istorijos tragedijų – holokaustas. Per nacių okupaciją nužudyta apie 196 tūkst. žydų vyrų, moterų ir vaikų – 94 proc. iki karo Lietuvoje gyvenusios žydų bendruomenės.

Tiesioginį fizinį terorą išgyvenusiujų likimai buvo tragiški ir skirtingi. 1963 m. iš tremties ir kalėjimų buvo paleisti paskutiniai Lietuvos piliečiai, tačiau grįžusiųjų laukė beteisė padėtis, jų nekilnojamasis turtas buvo konfiskuotas, šeimos išardytos. Dėl genocido, trėmimų ir emigracijos į Vakarų Lietuvos demografinis ir sociopolitinis veidas kardinaliai pasikeitė. Įvairias smurto formas dėl okupacijų patyrę Lietuvos gyventojai sovietinėje šalyje tapo režimo ir totalitarinės ideologijos taikiniai.

Sovietinė šeimos politika ir propaganda neišvengiamai palietė visas Lietuvos gyventojų grupes. Moterims teko susitaikyti su drastiška gyvenimo būdo kaita. Po 1945-ųjų sovietinė valdžia įtraukė moteris į darbo rinką ir 1964 m. TSRS jos sudarė 49 proc. visų darbuotojų.² Privalomas vyrų ir moterų darbas, ikimokyklinių įstaigų trūkumas, dažnai nesutampančios sutuoktinių vasaros atostogos, dešimtmečiais trukęs lytinio gyvenimo tabu, atsižvelgiant į šeiminių padėčių centralizuotai skirstomas gyvenamasis plotas ir gerovės prekės bei privalomi paskyrimai į darbo vietas baigus studijas turėjo įtakos sprendimams dėl santuokos sudarymo, vedybiniam gyvenimui ir santykiams šeimoje. Sovietinė propaganda ir režimas trynė takoskyrą tarp viešumo ir privatumo. Uždariusi namų duris, reta Lietuvos šeima jautėsi visiškai saugi dalytis mintimis apie okupaciją, tremtį ir valdžios politiką. Namų erdvė nesaugojo nuo režimo ir jo propagandos.

Monografiją sudaro penki skyriai. Pirmame skyriuje „Sovietinė šeimos politika“ analizuojamos LKP (b) CK Darbo tarp moterų skyriaus įkūrimo aplinkybės ir aptariama, kaip pasitelkus partines struktūras Lietuvoje buvo pradėta įgyvendinti sovietinė lyčių lygybė. Archyvinė medžiaga liudija, kad moterų aktyvizmas ir nemokamas darbas buvo naudojami karo sugriautam ūkiui atkurti ir sovietiniam režimui stiprinti. 6-ojo dešimtmečio viduryje prasidėjo naujas lyčių lygybės etapas Lietuvoje – moterų teises ir jų padėtį visuomenėje imta vertinti skaičiais, nutylint, kad iš esmės

² Donald Filtzer, *Soviet Workers and De-Stalinization*, Cambridge University Press, 1992, p. 44; „Women in the Khrushchev Era: an Overview“, in: *Women in Khrushchev Era*, ed. Melanie Ilič, Lynne Attwood, New York: Palgrave, 2004, p. 7.

visose srityse moterų atlyginimai gerokai mažesni nei vyrų ir daugiausia jos yra eilinės darbuotojos bei vykdytojos. Ataskaitose buvo giriamasi, kad moterys sovietinėje Lietuvoje užima profesinio gyvenimo sritis, kurios nepriklausomoje Lietuvoje tradiciškai atitekdavo vyrams. Šiame knygos skyriuje detalai rekonstruojama Valstybinių pašalpų daugiavaikėms ir vienišoms motinoms valdybos ir jos skyrių veikla Lietuvoje 1944–1952 m. Valdybos misija buvo įgyvendinti Lietuvoje TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1944 m. liepos 8 d. įsaką „Apie valstybinę pagalbą nėščioms moterims, daugiavaikėms ir vienišoms motinoms, apie motinystės ir kūdikystės globos sustiprinimą, apie garbės vardo „Motina-didvyrė“ nustatymą, ordino „Motinos šlovė“ ir medalio „Motinystės medalis“ įsteigimą“. Skyriuje analizuojama, kodėl šios valdybos ir jos padalinių veikla buvo neefektyvi ir nesėkminga.

Antras knygos skyrius „Santuoka“ skirtas teisiniams santuokos sudarymo aspektams, nuo 1940 m. gruodžio mėn. Lietuvos teritorijoje pradėjus galioti 1936 m. RTFSR Santuokos, šeimos ir globos įstatymų kodeksui, kurio visas pavadinimas buvo Santuokos, šeimos ir globos įstatymų kodeksas, galiojantis LTSR teritorijoje. Trečiame skyriuje pirmą kartą lietuvių istoriografijoje pateikiama visų LTSR Aukščiausiajame Teisme 1945–1989 m. registruotų ir nagrinėtų skyrybų bylų analizė: motyvai, teismo proceso eiga ir priimtos nutartys. Teismams tiesioginę įtaką darė partinė valdžia ir įvairios visuomeninės organizacijos, todėl teisėjų sprendimus dažnai lemdavo partinė burokratija ir visuomenėje egzistuojantys patriarchaliniai stereotipai. Skyriuje atskleidžiama, kaip išsiskybę žmonės kūrė atskirus gyvenimus ir sprendė gyvenamojo ploto dalybų klausimą, kai sovietiniai įstatymai reguliavo butų skirstymą ir draudė pirkti arba parduoti valstybės suteiktą būstą. Šiame skyriuje taip pat analizuojama, kaip ir kokius romantinės meilės principus formavo propaganda. Nagrinėjama, kokia meilės koncepcija formuluota stalinine ir chruščiovine šeimos politika, kuria seksualinė kultūra primityvinta ir tapatinta su reprodukcija. Nuo sovietinės valdžios pradžios iki 6-ojo dešimtmečio pabaigos buvo vykdoma intensyvi propagandinė kampanija prieš seksualumą ir edukaciją lytinio gyvenimo klausimais: vietiniai propagandistai lytinę aistrą vaizdavo kaip pavojingą, nenormalią žmogaus būklę ir neigė romantinę meilę kaip tinkamą santuokos motyvą.

Ketvirtame skyriuje „Tėvai ir vaikai“ pateikiamas motinystės bei vaiko priežiūros atostogų teisinis mechanizmas ir aptariamos moterų pastangos suderinti privalomą valstybinį darbą, namų buitį ir vaikų priežiūrą. Iki pat XX a. 8-ojo dešimtmečio pabaigos sovietinėje Lietuvoje vaikų darželių ir lopšelių tinklas buvo nepalyginti menkesnis nei sovietinio bloko šalyse ir negalėjo patenkinti mažus vaikus auginančių šeimų poreikių. 6-ajame dešimtmetyje visoje TSRS apie 80 proc. moterų, auginančių mažus vaikus, dirbo valstybinį darbą už šeimos ribų, bet tik 13 proc. vaikų nuo vienerių iki šešerių metų galėjo lankyti ikimokyklinės įstaigas. 1965 m. Sąjungos mastu šis skaičius miestų gyventojams išaugo iki 22,5 proc., bet kaimo vietovėse lopšelių arba darželių lankė tik 12 proc. vaikų. Visuomenėje, kurioje reikėjo nuolat stengtis įveikti materialinius trūkumus, kurioje ilgai buvo nepakankamai išplėtotas ikimokyklinių įstaigų tinklas, o vyro vaidmenis šeimoje diktavo patriarchalinės nuostatos, moteriai vienas didžiausių iššūkių buvo suderinti darbą ir vaikų priežiūrą.

Penktame monografijos skyriuje „Namai“ atskleidžiama, kaip visuotinio trūkumo sąlygomis sovietiniai piliečiai buvo priversti spręsti gerovės klausimus neformaliomis strategijomis. Neturintys ir negalintys pasinaudoti tarnybiniais ryšiais, vadinamojo blato santykiais ir kitomis privilegijomis siekė spręsti savo materialines problemas laiškais ir skundais valdžiai arba oficiozų redakcijoms. Buitinius skundus rašantys piliečiai neturėjo tikslo įskųsti ir nubausti. Rašantiems skundą rūpėjo išspręsti savo kasdienio gyvenimo problemas ir sumažinti materialinius šeimos nepriteklius. Valdžios atstovai ir žurnalistai, į kuriuos būdavo kreipiamasi su skundais, suvokė save kaip piliečių interesų gynėjus. Skundus dažniausiai rašė eilinės moterys, kurios neturėjo svarbesnes pozicijas užimančių vyrų ir (ar) ypatingų socialinių ryšių. Skyriuje analizuojama dešimt metų trukusi (1964–1974 m.) korespondencija tarp negalią turinčios jaunos moters ir pagrindinio oficiozo „Tiesa“ žurnalistės.

Penktame skyriuje taip pat aptariama masinė gyvenamųjų namų statyba Lietuvoje ir centralizuotas gyventojų aprūpinimas gyvenamuoju plotu. Tipinių gyvenamųjų rajonų projektavimas ir statybos buvo laikomi vienu didžiausių sovietinės valdžios pasiekimų. Prasidėjus masinei urbanizacijai, gyvenamojo ploto klausimas Lietuvos miestuose tapo ypač aktualus: 1945 m. sostinėje Vilniuje buvo 145 tūkst. gyventojų, 1959 m. –

236 tūkst., o 1979 m. – jau beveik pusė milijono.³ 1951–1976 m. Lietuvoje iš kaimų į miestus persikėlė apie 700 tūkst. gyventojų. 1945 m. Lietuvos miestų gyventojai sudarė apie 15 proc., o 1989 m. jų buvo 70 proc.⁴ Vis dėlto, nors gyvenamųjų namų buvo statoma vis daugiau, daugeliui žmonių Lietuvoje atskiras butas liko sunkiai pasiekiamas svajonė. 1970 m. apie 70 proc. jaunavedžių bendrą gyvenimą pradėdavo vieno iš tėvų bute.⁵ Kad ir kur šeimos įsikurdavo, stengdavosi tvarkytis atsižvelgdamos į plačiai propaguotą „modernią, kultūringą ir estetišką“ buitį.

Monografija parengta remiantis pirminiais archyviniais ir antriniais spausdintais šaltiniais. Didelė dalis archyvinės medžiagos, panaudotos šioje knygoje, publikuojama pirmą kartą. Pirmą kartą peržiūrėtos ir išanalizuotos LTSR Aukščiausiojo Teismo ištuokos bylos (1944–1990 m.), LTSR darbo ir socialinio aprūpinimo ministerijos medžiaga (parama šeimai, parama daugiavaikėms šeimoms); LTSR finansų liaudies komisarų ir finansų ministrų įsakymai; archyvinė individualių asmenų epistolinė medžiaga. Atskirą specifinę grupę sudaro gyvosios istorijos šaltiniai. Knygoje naudojami 1998–2005 m. autorės atlikti kokybiniai interviu su moterimis, kurių vedybinis gyvenimas prasidėjo maždaug pirmajame dešimtmetyje po karo pabaigos. Be kitų antrinių šaltinių, knygoje naudojami visuotinių gyventojų surašymų 1959, 1970, 1979 ir 1989 m. duomenys, taip pat 1944–1989 m. spauda.

Atskirą pasakojimą sudaro knygoje panaudotos nuotraukos, dokumentų fotokopijos, kita vizuali medžiaga – per ją bandyta atspindėti sovietmečio propagandos ir realybės prieštarą.

³ Marija Drėmaitė, „Apdovanotieji: masinė gyvenamoji architektūra ir sovietiniai architektūriniai apdovanojimai“, in: *Masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra Lietuvoje*, sud. I. Nekrošius, V. Petrušonis, E. Riaubienė, Vilnius: VGTU leidykla „Technika“, 2017, p. 45–65.

⁴ Lina Būgienė, „Pokario Vilnius jo gyventojų akimis“, II, in: *Literatūra ir menas*, 2020-01-24.

⁵ Н. Соловьев, *Брак и семья сегодня*, Вильнюс: Минтис, 1977, p. 104.

I. Sovietinė

**šeimos
politika**

Šeimos laisvalaikis namuose.
Fot. S. Katinas, 1970.

Lyčių lygybės

pradžią

Mechanikas ir traktorininkė
apžiūri traktoriaus variklį.
Fot. L. Morozovas, 1949.

Išgyvenę Lietuvos aneksiją ir pasaulinį karą, Lietuvos gyventojai netrukus pakliuvo į antrą sovietinę okupaciją ir pokario suirutę. Dauguma vėl patyrė prievartą, tremtį, artimųjų netektį ir iš esmės visi gyventojai – į juos nukreiptą propagandą. Moterys buvo ypač jautri grupė, nes režimas tikėjosi greitos jų tapatybės ir gyvenimo būdo transformacijos. Nepriklausomoje prieškario Lietuvoje reta vaikus auginanti motina dirbo visą darbo dieną už šeimos ribų, o sovietinėje valstybėje moterys ir vyrai privalėjo oficialiai įsidarbinti ir atitikti socialiai aktyvaus piliečio įvaizdį. Pirmoji žinia, kad nuo šiol moterys privalės dirbti už šeimos ribų, buvo išplatinta iškart po šalies aneksijos. 1940 m. rugpjūčio 15 d. „Vyriausybės žinios“ paskelbė Lietuvos santuokos įstatymą, perkeltą iš sovietinių teisės normų. Įstatymo skyriuje dėl ištuokos nurodoma, kad nepilnamečiams šeimos vaikams išlaikyti lėšų privalo suteikti abu buvę sutuoktiniai. Tėvams nesusitarus, mokamų lėšų dydį nustatė teismas.⁶ Taigi moteris turėjo nurodyti oficialių pajamų šaltinį, jei po skyrybų tikėjosi išsaugoti vaikų globą.

1951–1952 m. pradėti liberalizuoti stalininiai darbo įstatymai, draudę palikti darbo vietą be valdžios leidimo, ir 1956 m. balandį savarankiškas darbo keitimas kaip nusikalstama veika išimtas iš Baudžiamojo kodekso.⁷ Tačiau vietoj šio draudimo LTSR baudžiamajame kodekse numatytos bausmės nedirbantiems be pateisinamos priežasties, taip verčiant dirbintis moteris. N nedirbantiems valstybės apmokamo darbo vyrams ir moterims pradėtas taikyti specialus apibrėžimas – „asmenys, vengiantys naudingo visuomenei darbo ir gyvenantys antivisuomeniškai ir parazitaiškai“. 1952 m. Baudžiamojo kodekso 155 ir 73/2 straipsniai veltėdžių ir parazitų kategorijai priskyrė ir prostitutas. Tačiau įstatymas buvo taikomas tik toms moterims, kurios nedirbo valstybinio darbo ir vertėsi tik prostitucija.⁸ Ilgainiui su prostitutėmis

⁶ *Vyriausybės žinios*, Nr. 725, 1940 m. rugpjūčio 15 d., Santuokos įstatymas, p. 266, Kaunas, Respublikos Prezidento kanceliarija.

⁷ Donald Filtzer, „Women Workers in the Khrushchev Era“, in: *Women in the Khrushchev Era*, ed. Melanie Ilič, Susan E. Reid, Lynne Attwood, New York: Palgrave Macmillan, 2004, p. 71.

⁸ Dalia Marcinkevičienė (Leinartė), Rima Praspaliauskienė, „Prostitution in post-war Lithuania“, in: *Women's History Review*, 2003, vol. 12, issue 4, p. 651–660.

buvo pradėtos tapatinti kai kurios nedarbingos moterys, kurios su šiuo užsiėmimu neturėjo nieko bendra. Jei moterys ar merginos kelis kartus be vyrų palydos apsilankydavo restorane ir jų apranga bei makiažas būdavo ryškesni nei eilinės sovietinės moters, jos galėjo sulaukti milicininko klausimų įtariant jas prostitucija. Jei tokia moteris mokėjo užsienio kalbą ir ja kalbėjo, ji vargu ar galėjo išvengti ir KGB dėmesio.⁹ Papildomai 1958 m. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė nutarimą dėl 1957 m. balandžio 10 d. įsako „Dėl baudžiamosios atsakomybės už smulkiają spekuliaciją“ vykdymo. Nutarime minimos pakartotinai sučiuptos ir už spekuliaciją nubaustos moterys, kurios užsidirbdavo pragyvenimui parduodamos maisto produktus ir rūbus.¹⁰ 1966 m. baudžiamoji atsakomybė už spekuliaciją asmenims, sulaukusiems 16 metų, buvo sugriežtinta.¹¹ Kriminalizavus spekuliaciją taip pat mažėjo galimybių verstis šia neformalia ekonomine veikla ir išvengti valstybės apmokamo darbo.

Visuotinis moterų įdarbinimas sovietinėje Lietuvoje vyko pasitelkiant Baudžiamąjį kodeksą ir agitacinius raginimus dirbti kuo daugiau ir geriau. Lyčių lygybei čia atiteko propagandos vaidmuo.¹² Po 1917 m. revoliucijos Rusijoje visuotinį įtraukimą į darbą bolševikai vykdė su lyčių lygybės lozungu prieš moterų „atsilikimą ir beraštystę“. Po Antrojo pasaulinio karo sovietinėje Lietuvoje visuotinis moterų įdarbinimas buvo vykdomas su lyčių lygybės lozungu prieš „buržuazinę šeimą“, neva įkalinusią moteris namuose. Sovietinė valdžia numatė, kad transformavus tradicinę šeimą moterys bus skubiai įtrauktos į ūkio atkūrimą, kolektyvizaciją ir visuomeninę veiklą. 1948 m. kovo 20 d. LTSR Ministrų Taryba priėmė nutarimą „Dėl kolektyvinių ūkių organizavimo respublikoje“ – tai buvo kolūkių kūrimo pradžia. Pirmaisiais 1949-ųjų mėnesiais į kolūkius buvo įstoję 4 proc. buvusių nepriklausomos Lietuvos ūkininkų ir valstiečių, o tų pačių metų pabai-

⁹ Ten pat, p. 655.

¹⁰ *LTSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 1958 m. birželio 30 d., p. 173.

¹¹ *LTSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*, 1966 m. vasario 28 d., p. 91.

¹² Donald Filtzer, *The Khrushchev Era. De-Stalinization and the Limits of Freedom of Reform in the USSR, 1953–1964*, London: The Macmillan Press LTD, 1993, p. 9.

goje jų skaičius siekė 62,4 proc. Sparčiai besikuriantiems kolūkiams reikėjo papildomų nemokamai dirbančių rankų, ir tos rankos buvo Lietuvos moterų. Moterys iš neva buržuazinės šeimos vergijos laisvintos remiantis sovietine lyčių lygybe.

Tačiau moterų įtraukimą į naują sovietinį gyvenimą stabdė dar prieškario Lietuvoje paplitę stereotipai apie komunistų daugpatystę ir bendras žmonas kaimynėje Rusijoje. Pokario lietuvės buvo įsitikinusios, kad bolševikų partijos nariai yra girtuokliai, daugpačiai, ir tapatino šiuos įvaizdžius su kuriamu valdžios ir partijos aparatu Lietuvoje. Susibūrimuose moterys skleidė žinią, kad „kaip taisyklė, beveik kas antras komunistas turi po 2–3 žmonas, tai gyvas faktas“, todėl baiminosi, kad amorali darbinė aplinka neigiamai paveiks jų pačių katalikišką auklėjimą.¹³ Kai viena pirmųjų sovietinės valdžios moterų aktyvistų Marija Kaunaitė važinėjo po Lietuvą skaityti propagandinių paskaitų apie lyčių lygybę, jos paskaitos klausytojas ne tiek piktino, kiek gąsdino. Moterys bijojo, kad po keleto panašių Kaunaitės paskaitų jos gali pasidaryti, kaip pačios sakė, „didžiausiomis bolševikėmis ir bedievėmis“¹⁴. Panieka naujam režimui buvo akivaizdi. LKP (b) CK instruktorė laiške LKP (b) CK I sekretoriui Antanui Sniečkui rašė, kad viename tarybiniame ūkyje pats direktorius „raudonąjį kampeį“ pavertė tvartu ir „apgyvendino ten asmenį, kuris atsitvėręs sau kampą, kitoje užtvaro dalyje įleido ožką ir vištas, o virš jų ant sienos pakabino „mūsų vadų“ portretus ir kitą vaizdinę agitaciją“¹⁵.

Nepaisant baimės ir skepsio, lyčių lygybės ir „naujos sovietinės moters“ propaganda buvo intensyvi ir apėmė visą Lietuvą. Kiekvieną mėnesį vis didesni moterų būriai buvo priversti dalyvauti propagandiniuose suėjimuose, mokymuose ir ilgas valandas klausytis naujos politikos gairių. Net komunistų aktyvistams buvo neįprasta pačiame 1947 m. viduržiemyje 6 valandą ryte prasidėjus balsavimui į vietas

¹³ Rokiškio apskrities Moterų skyriaus vedėjos Paradauskienės ataskaita už 1945 m. lapkričio–gruodžio mėn., LCVA, f. 1771, ap. 8, b. 335.

¹⁴ Šakių apskrities liaudies švietimo skyriaus darbuotojo Antano Pakarklio laiškas M. Kaunaitėi, LCVA, f. 1771, ap. 39, b. 500.

¹⁵ LKP CK instruktorės Povilaitytės raštas A. Sniečkui, 1948-11-14, LCVA, f. 1771, ap. 39, b. 500.

darbo žmonių deputatų tarybas lauke pamatyti motiną su 3 mėnesių kūdikiu ant rankų. Moteris aiškino, kad nuolat matė plakatą, vaizduojantį motiną su kūdikiu ant rankų, stovinčią prie balsadėžės, ir norėjo būti panaši į ją.¹⁶ Lietuvos moterų indoktrinacijai sovietinė valdžia naudojo ne tik vaizdinę ir žodinę propagandą. Tam buvo skiriama lėšų, žmogiškųjų išteklių ir surkurta lyčių politiką įgyvendinanti struktūra. Kaip ji veikė ir kokių rezultatų pasiekė?

LKP (b) CK Darbo tarp moterų skyrius

1945 m. rugpjūčio mėn. LKP (b) Centro komitete buvo įkurtas Darbo tarp moterų skyrius, kurio tikslas buvo įgyvendinti sovietinę lyčių lygybės politiką šalyje. Netrukus Darbo tarp moterų skyriaus padaliniai pradėti steigti visose 23 Lietuvos apskrityse, o 365 valsčiuose kurtos vadinamosios moterų organizatorių pozicijos. Centriniam Darbo tarp moterų skyriuje buvo patvirtintos trys valstybės biudžeto apmokamos darbo vietos: vedėjos ir dvi instruktorių, o padaliniai apskrityse turėjo vedėjos ir vieną instruktorės etatus. Centrinio Darbo tarp moterų skyriaus vadove buvo paskirta Marija Kaunaitė. 1950 m. atlikus administracinio ir teritorinio paskirstymo reformą Lietuvoje ir panaikinus apskritis ir valsčius, LKP (b) Centro komitetas patvirtino naują struktūrą ir keturiose srityse buvo suformuoti darbo tarp moterų skyriai su vedėjų ir instruktorių pozicijomis. Papildomai buvo įsteigti darbo tarp moterų etatai Žemės ūkio ministerijoje, rajonų bei miestų vykdomuosiuose komitetuose ir mašinų traktorių stotyse (MTS). 1950 m. visoje Lietuvoje buvo 216 valstybės biudžeto finansuojami darbo tarp moterų etatai¹⁷:

¹⁶ Kauno apskrities darbo tarp moterų skyriaus ataskaita už 1947 m. gruodžio mėn., LCVA. f. 1771, ap. 82, b. 7, l. 8.

¹⁷ Pažyma apie darbą tarp moterų LSSR, 1950 m., LCVA, f. 1771, ap. 82, b. 1, l. 10–11.

Pirmojo moterų-kolūkiečių
suvažiavimo delegatės uteniškės,
1948.

1

2

3

4

1 Vandentiekio tiesimo darbai Šiauliuose. Fot. S. Ivanauskas, 1947.

3 Baltosios Vokės durpyno brigadininkės krauna durpes. Fot. L. Morozovas, 1950.

4 Vilniaus „Žalgirio“ staklių gamyklos dažytoja ruošia stakles. Fot. V. Bražas, 1961.

2 Darbai kolūkyje „Zaria“. Fot. M. Tinfovičius, 1952.

- LKP (b) Centro komitete – 2 etatai,
- 4 sričių LKP (b) komitetuose – 8 etatai,
- 4 miestų LKP (b) komitetuose – 4 etatai,
- 87 LKP (b) rajonų vykdomuosiuose komitetuose – 87 vedėjos etatai,
- 113 mašinų traktorių stočių (MTS) politiniuose skyriuose – 113 etatų,
- Žemės ūkio ministerijoje – 2 politinio skyriaus viršininko pavaduotojų etatai moterų klausimais.

Tačiau didžiausią Darbo tarp moterų skyriaus darbuotojų kategoriją sudarė ne etatinės valstybės tarnautojos, o vadinamosios moterys delegatės, kurių darbas buvo visuomeninis ir neapmokamas. Remiantis Kaunaitės ataskaita, 1948 m. apskričių darbo tarp moterų padalinuose buvo 62 vedėjų ir instruktorių etatai. O visoje respublikoje buvo priskaičiuojama daugiau nei 11 tūkst. moterų delegačių¹⁸ (t. y. visuomenininkių). 1950 m. delegačių jau buvo įvardinta apie 20 tūkst.¹⁹ Būtent ši moterų armija turėjo patvirtinti, kad sovietinė lyčių lygybės politika Lietuvoje sėkmingai vykdoma ir suburia tūkstančius socialiai aktyvių visuomenininkių.

Viena didžiausių kliūčių provincijos padalinių veiklai buvo menkas darbuotojų išsilavinimas. Dar iki administracinės 1950 m. reformos Alytaus apskrities skyriuje trys darbuotojos turėjo pradinį keturių klasių išsilavinimą, viena buvo nebaigusi pradžios mokyklos ir tik viena darbuotoja turėjo vidurinės mokyklos diplomą.²⁰ Padalinių provincijoje darbuotojos taip pat skundėsi, kad nėra instruktuojamos ir negali suprasti darbo su moterimis tikslų ir uždavinių. Padalinių vedėjos nuolat siuntė centrinio Darbo tarp moterų skyriaus vedėjai Kaunaitei raštus, prašydamos atsiųsti instruktorių arba leisti joms pačioms atvykti į Vilnių ir išsiaiškinti padalinio darbo kryptis ir strategiją. 1948 m. Kauno apskrities padalinio vedėja Nakaitė rašė Kaunaitei: „Prašau

¹⁸ M. Kaunaitės ataskaita už 1948 m., LCVA, f. 1771, ap. 39, b. 499.

¹⁹ Pažyma apie darbą tarp moterų LSSR, 1950 m., LCVA, f. 1771, ap. 82, b. 1, l. 13.

²⁰ Alytaus apskrities darbo tarp moterų skyriaus žinios, 1948 m., LCVA, f. 1771, ap. 11, b. 493.